

**ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНИХ
ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЕКСТРАОРДИНАРНИХ
ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ВИКЛИКІВ
ТА РІШЕНЬ**

Іван ПЕРЕШ

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Тетяна-Кароліна ШАНДОР

*студентка 4 курсу, спеціальності 081 Право юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Актуальність правового регулювання демографічних процесів в умовах екстраординарних правових режимів в Україні, зокрема під час воєнного стану, обумовлена необхідністю розв'язання низки соціально-економічних і політичних викликів, пов'язаних із питаннями збереження та стабільності чисельності населення, забезпечення соціального благополуччя та національної безпеки держави.

Категорія «демографічні процеси» не надто часто зустрічається в науковій літературі, проте його визначенням оперує Державна служба статистики України, яка розуміє під даним терміном «множину однорідних демографічних подій, що відбуваються з населенням у цілому (народжуваність, смертність, шлюбність, розлучуваність і міграційний рух населення)»¹.

Очевидно, що всі поняття, включені до даної категорії, зазнають негативного впливу від будь-яких екстраординарних правових режимів, особливо під час воєнного стану, що вказує на необхідність впровадження кардинальних державних регулятивно-правових заходів, які допоможуть закласти фундамент міцності, стабільності та прогресу таких елементів демографічного процесу, як народжуваність, шлюбність і міграційний приріст населення.

Запровадження екстраординарних правових режимів, зокрема воєнного стану, що є характерним для нашої держави, негативно

¹ Держстат України Демографічні процеси і відтворення населення. Сайт головного управління статистики у Львівській області. URL: http://db.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c_files/main.htm?3

впливає на соціально-економічну та політичну ситуацію в країні. Це прослідковується у погіршенні життєвих умов більшої частини населення, а саме: втраті постійної роботи та зниженні доходів, обмеженні доступу до державних та медичних послуг, внутрішньодержавній та закордонній міграції, що неминуче призводить до таких демографічних втрат, як підвищення смертності, зниження рівня народжуваності, збільшення витоку людей за межі держави.

У таких умовах особливого значення набуває створення необхідних дієвих правових механізмів запобігання негативним демографічним наслідкам та впровадження державних програм, що містять правові інструменти, спрямовані на покращення демографічної ситуації в державі, гарантування дотримання та забезпечення прав людини під час дії екстраординарних режимів.

Комплексний аналіз сучасного стану демографічної політики України дозволяє виділити наступні ключові напрямки діяльності держави у розробці правових механізмів врегулювання демографічних процесів:

1. Міграційна політика. Для України є характерним поняття вимушеної міграції. Якщо у перші роки незалежності основними причинами міграції були фінансово-економічні фактори, то в теперішніх реаліях – це повномасштабне вторгнення росії, що змусило частину наших громадян стати внутрішньо переміщеними особами або емігрувати за межі держави.

Якщо питання внутрішньої міграції регулюється Законами України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», іншими нормативно-правовими актами, програмами фінансової та пільгової підтримки та допомоги внутрішньо переміщеним особам, то проблемним питанням залишається повернення на батьківщину українських громадян, які тимчасово перебувають за кордоном і виїхали з початком повномасштабного вторгнення росії. У даному напрямку з боку держави ми, на жаль, не спостерігаємо позитивних зрушень².

2. Охорона та покращення здоров'я населення є ключовим фактором забезпечення стабільності демографічної ситуації в державі, особливо в умовах воєнного стану.

Правове регулювання у цій сфері ґрунтується на основі положень Конституції України, низки законів, зокрема «Основ законодавства України про охорону здоров'я», «Про фізичну культуру і спорт», «Про

² Білан А. М., Мельничук С. М. Державна міграційна політика України в умовах глобальних викликів: правові питання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2023. Т. 2, № 102. С. 24–34. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.102.24-34>.

систему громадського здоров'я», «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» та ряду підзаконних нормативних актів³.

Слід зауважити, що в умовах екстраординарних правових режимів нормативні акти в сфері охорони здоров'я потребують актуалізації, що дозволить максимально ефективно реагувати на виклики війни, забезпечить належне медичне обслуговування та доступ до медичних послуг усіх верств населення, особливо тих, що постраждали від війни, та внутрішньо переміщених осіб.

3. Демографічна стабільність. Держава повинна усвідомити, що її обов'язком є розробка та впровадження дієвих та реалістичних механізмів, спрямованих на збереження та відтворення чисельності населення. Вона повинна популяризувати політику підтримки репродуктивних прав та стимулювання народжуваності шляхом фінансових та соціальних стимулів для молодих сімей, створення умов для поєднання кар'єри та материнства, доступу до якісних та недорогих, часто безкоштовних, медичних послуг у сфері репродуктивного здоров'я.

4. Державна підтримка сім'ї та дітей. З початком повномасштабного вторгнення законодавець зосереджений на розробці нормативних актів та програм щодо захисту сімей та дітей, які постраждали внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, соціальної підтримки прав депортованих та примусово переміщених дітей, заходів протидії домашньому насильству.

5. Соціальна політика, яка спрямована на вирішення цілого комплексу першочергових завдань.

По-перше, це програми соціальної підтримки для вразливих категорій населення (людей похилого віку, осіб з інвалідністю, самотніх матерів, багатодітних сімей тощо), котрі найбільш часто стикаються з труднощами в умовах екстраординарних ситуацій. Такими дієвими програмами держава повинна довести адресатам, що вона дійсно переживає, турбується та реально допомагає їм⁴.

По-друге, це освітня політика держави, котра повинна розвиватися за прикладом наших держав-сусідів (Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина), де доступ до вищої освіти є однаково можливим (безкоштовним) для всіх бажаючих. Це зупинить витік за кордон нашої

³ Правило О.І. Правове регулювання охорони здоров'я в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Розділ VII. Адміністративне право і процес; Фінансове право; Інформаційне право. С. 390-395. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/06/69.pdf>

⁴ Khoroshev M. I. Changes in the Demographic Situation in Ukraine During the Wartime and Their Impact on Social Policy. *Business Inform.* 2024. Vol. 8, no. 559. P. 259–269. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-8-259-269>.

молоді, котра не має фінансової можливості для здобуття вищої освіти у рідній державі.

По-третє, це якісне покращення життєвих умов у сільській місцевості. Державна політика повинна заохочувати розвиток територіальних громад, зокрема, сприяти розвитку інфраструктури, появі нових робочих місць, забезпеченню якісних соціальних послуг на місцях, що призведе до зупинення процесів депопуляції у сільських територіальних громадах.

По-четверте, розвиток молодіжної політики, котра здатна залучити молоде покоління до активного соціально-економічного, а згодом і політичного життя, шляхом стимулів і переконань, що є важливою складовою формування позитивного демографічного потенціалу нашої держави⁵.

По-п'яте, це охорона праці. В умовах воєнного стану правове регулювання охорони праці повинно бути спрямоване на два основні моменти: забезпечення безпечних умов праці на підприємствах, мінімізацію ризиків для працівників та виконання вимог щодо евакуації й медичної допомоги працівникам; перехід трудового законодавства на умови надзвичайного, воєнного стану.

Підсумовуючи вищенаведене можемо дійти до висновку, що ключовим завданням правового впливу на демографічні процеси під час дії надзвичайних правових режимів є збереження населення та підтримання демографічної рівноваги. Це можливо завдяки створенню ефективних інструментів, які сприятимуть стимулюванню народжуваності, наданню соціальної допомоги вразливим верствам населення, дозволять мінімізувати демографічні втрати та підтримати стабільність кількісного та якісного складу населення, а також обмежать неконтрольовані міграційні потоки.

Для реалізації таких завдань необхідно впроваджувати цілісний, системний підхід у розробленні національної стратегії, яка дозволить покращити демографічну ситуацію навіть у кризові періоди, закладе підґрунтя для подальшого відновлення держави в демографічному аспекті.

Таким чином, у період надзвичайних правових режимів в Україні особливого значення набуває побудова ефективного правового механізму, що має забезпечити збереження населення, запобігання соціальним та економічним викликам, а також гарантування прав людини в умовах нестабільності. Важливо не лише прийняти відповідні нормативно-правові акти, а й забезпечити їх ефективне застосування задля досягнення стабільності та громадської безпеки.

⁵ Комаринець С., Машталіс С. Основні напрями вирішення проблем молодіжної політики в Україні. *Mechanism of an economic regulation*. 2023. № 1(99). С. 105–112. URL: <https://doi.org/10.32782/mer.2023.99.17>.